

PAPP JÚLIA

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁR METSZET- ÉS KÖNYVRITKASÁGAINAK XIX. SZÁZADI HASONMÁSAI¹

Bár a nevezetes műalkotások másolatait tartalmazó XVII–XIX. századi reprezentatív metszet-albumok fontos szerepet játszottak az európai képzőművészeti akadémiák oktatási rendszerében, az igazi áttörést a művészeti ismeretek terjesztésében, a közzítés alakításában és a tudományos kutatásban a műtárgyfényképezés XIX. századi fellendülése jelentette. Azokból az Európa-szerte árult fényképsorozatokból, amelyek a jelentős múzeumok és gyűjtemények anyagát, illetve az egyes országok építészeti emlékeit mutatták be, nemcsak magánemberek vásároltak, hanem a múzeumi műtárgykezelésben, az oktatásban és a műemlékvédelemben is felhasználták őket.²

A képsokszorosítás lehetőségeit – a grafikaiét éppúgy, mint később a fotomechanikai sokszorosításét – a középkori és a reneszánsz kódexek, illetve az ősnymtatványok hazai kutatói is kihasználták.³ Az Egyetemi Könyvtár *Winkler-kódexe* egy sorának hasonmását Schwartner Márton már 1802-ben közzétette oklevéltani munkájában.⁴ Legfontosabb hazai nyelvemlékeink ismertetésekor alkalmanként korábbi hasonmásaik történetére is kitért Horvát István 1835-ben megjelent, illusztrált sorozatában,⁵ amelynek első részét a Halotti beszéd (*Pray-kódex*) Karacs Ferenc által készített, kiváló rézmetszetű reprodukciója díszítette. (1. színes kép) A nyelvemlék hasonmását – írja Horvát – először Cornides Dániel készítette el, majd Nittray Mátyás másolata nyomán Falka Sámuel „tzinbe metszette, ’s a’ kevés számú nyomatokból engem is egy példánynyal megajándékozott”. Karacs metszete Horvát tanítványának, Radetzky Augustusnak másolata után készült. A következő részben említett *Bécsi* (Révai) *Kódexet* Horvát szerint Michael Denis bécsi tudós (2. kép) mutatta meg Révai Miklósnak, aki három példányban le is másolta azt. A kéziratról a XIX. század elején Sándor István bibliográfus is készítettett rézmetszetet: erről készült az az illusztráció, amely Virág Benedek 1820-ban Budán megjelent *Magyar*

¹ A tanulmány az OTKA (K 62711) támogatásával készült.

² FARKAS Zsuzsa, PAPP Júlia, *A műtárgyfényképezés kezdetei Magyarországon (1840–1885)*, Bp., 2007.

³ Könyvritkaságok gondos egyedi hasonmásaival már korábban találkozunk. Giacomo Francinonak az Akadémiai Könyvtárban őrzött XVIII. századi kézirata az Aragóniai Beatrix számára Mátyás királlyal kötendő házassága előtt készített reneszánsz kódex facsimiléje volt. MIKÓ Árpád, *A corvinák és a Magyar Akadémia: A Bibliotheca Corvina történetének nyitott kérdéseiből*, Művészettörténeti Értesítő, 56(2007)/1, 107–114.

⁴ Martin SCHWARTNER, *Introductio in Rem Diplomaticam Aevi Intermedii praecipue Hungaricam*, Budae, 1802, Tabula III, Nr. 2.

⁵ *A Magyar Nyelv régi Maradványairól*, Tudományos Gyűjtemény, 19(1835), I–X. kötet. A tanulmánynak az OSzK Kézirattárában őrzött bekötött kézirata (Oct. Hung. 1231) – mint a benne található XX. századi feljegyzésből kiderül – a szombathelyi nagypréposti lak padlásáról került elő, ahová az egykor az épületben lakó két tudós pap, Bitnicz Lajos vagy Nagy János holmijai közül juthatott.

Prosodia és Magyar írás című munkáját ékesítette (3. kép).⁶ A sorozatban Horvát a „Pesti Fő Oskola Könyvtára”-ban – azaz az Egyetemi Könyvtárban – található *Winkler-kódexet* (4. kép), *Nádor-kódexet* (5. színes kép) és *Weszprémi-kódexet* (6. színes kép) ismertette, s közölte egy-egy lapjuk rézmetszetes hasonmását.⁷

Horvát István Karacs Ferencsel és Miskovits Moysessel a Tudományos Gyűjteményben 1833-tól 1835-ig közreadott oklevéltani sorozata számára is készítettetett írásmetszeteket. Ezek olyan pontosak voltak, hogy még egy fél évszázaddal később kiadott diplomatikai feldolgozásban is illusztrációul szolgálhattak.⁸

A XIX. század első felében az emlékmegőrzés mellett a nyelvészeti kutatások segítésének szándékával indította meg a hazai nyelvemlékek lemásoltatását a Magyar Tudományos Akadémia. A Tudós Társaság nagygyűlése már 1832-ben elhatározta a „lappangó régi magyar kéziratoknak ha lehet eredetiben megszerzését, ha nem, leghívebb lemásoltatása megindítását . . . , melyekből a’ nagy szótárhoz sok elavult, de jó magyar szavakat; a’ grammatika tekintetében sok nevezetes régi magyar szerkezetet ’s beszédejtést lehetne kiszedni” (Évk. I, 88).⁹ Az 1830-as évek elején a Kinizsi Pálné Magyar Benigna imádságoskönyvét tartalmazó ún. *Czech-kódexről* (1513) már az Akadémia évkönyvének második évfolyamában megjelentek színes, könyvmatú hasonmások.¹⁰ A másolatkészítés engedélyezése helyett néhány tulajdonos magát az értékes kódexet adományozta az akadémiának, elsőként – Bitnicz Lajos szombathelyi paptanár, régiségtudós közbenjárására – 1835-ben a Vas megyei Guary Miklós királyi udvarnok és táblabíró az ún. *Guary- (Góry-) kódexet*.¹¹

Az 1833-tól Döbrentei Gábor, majd 1850-től Toldy Ferenc által vidéki városokban és Budapesten másoltatott kódexek között az Egyetemi Könyvtár négy kézirata is szerepelt. Illés László orvos 1841-ben az Akadémia megrendelésére az Egyetemi Könyvtárban másolta le a *Nádor-kódexet* (Ms 862), a *Weszprémi-kódexet* (Ms 873) és a *Cornides-kolligátumot* (Ms 864). A későbbi neves politikus és történész, Szalay László 1836-ban készítette el a *Winkler-kódex* másolatát (Ms 875). A XIX. századi kódexmásolatok nemcsak a korabeli szövegkiadások, illetve a sokszorosított grafikai hasonmás lapok elkészítésének alapját je-

⁶ Sándor István „Révaival, midőn Bécsben mulatott, hogy a cs. Bibliotékából a régi magyar bibliát excerpálja, kiírja, és midőn ez csak a misélés taxájából élt, sok jót tett.” – KAZINCZY Ferenc levelezése, VIII, Bp., 1898, 92 – Idézi: POGÁNY György, *Sándor István és a Magyar Könyvesház*, Könyvtári Figyelő, 49(2003)/4, 719.

⁷ Tudományos Gyűjtemény, 19 (1835), VI–VIII.

⁸ *Oklevél hasonmások gyűjteménye (XI–XV. század)*, Melléklet HORVÁT Árpád *Oklevéltani jegyzeteinek* második füzetéhez, huszonhat rézmetszetű tábla, Bp., 1883 (1892). – Vö.: NAGYDIÓSI Gézáné, *Karacs Ferenc rézmetsző-munkássága balálának 120. évfordulójára*, OSzK Évk., 1958, 322–323; FOGHTÚY Krisztina, *Karacs Ferenc rézmetsző tevékenysége a korabeli sajtó tükrében*, MKsz., 116(2000)/1, 94–99.

⁹ Idézi: ABAFFY Csilla, *Magyar nyelvemlékek és másolataik az MTAK kéziratárában*, MKsz., 116(2000)/3, 340; vö.: CSAPODI Csaba, *A „Magyar codexek” elnevezésű gyűjtemény (K31–K114)*, Bp., 1973, 125–133.

¹⁰ *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*, II, Budán, 1835, 9–10.

¹¹ PAPP Júlia, *Bitnicz Lajos és a régiségtudomány*, Bp., Balassi, 2009, 74.

lentették, hanem a mai kutatás számára is fontosak: az Egyetemi Könyvtár *Cornides-kolligátumáról* készített másolat például megőrizte a Toldy Ferenc könyvtárigazgatósága alatt öt külön kódexre történt szétválasztás előtti állapot képét.¹²

A lemásoltatott kódexek egy-egy oldaláról – alkalmanként a kéziratban található különböző írástípusokról – készült könyvnyomatos hasonmások illusztrálták az 1838-ban Döbrentei Gábor szerkesztésében Régi Magyar Nyelvemlékek címen megindított akadémiai sorozatot. Az első kötetben „minden felvett kéziratnak, vagy, csak első levele nyújtatik hűséges hasonmással, vagy, közben is, csak azon levél, mellyen a’ betűk’ írásformái változnak; a’ többi nyelvszöveget pedig, különösebb régi jegyek’ meghagyása mellett, mai betűkkel folyand... Elejétől végig mindennek hasonmásban nyomtatását a’ társaság’ eddigi jóvedelmei és több águ kiadásai sem engedték volna meg”.¹³ A részleges bibliafordítást tartalmazó, ún. *Bécsi Kódex*ről például három színezett litográfia hasonmást közöltek, amelyek a kódexben szereplő három különböző kézírást mutatják be, további négy tábla pedig az egyes kezek által írott szövegrészeket, ill. egy teljes oldalt. A képek alatt az „Eredetiről másolta Jászay Pál 1835 Bécsben.” felirat olvasható.

Az 1840-ben megjelent második kötet az MTA Könyvtárában őrzött *Czech-kódexet* tette közzé. A szöveghez mellékelte, a pesti Höschl J. által 1836-ban készített „hat hasonmásnak, eredeti lapjaikról, kőre híven vésetését” a szerkesztő intézte. Döbrentei a kiadványban említi azt a könyvnyomatos is, amely – mint láttuk – „A’ magyar tudós társaság’ Évkönyveinek II-dik kötetében, az első osztály’ 10-dik lapján;...” jelent meg, s amely a kódex szerzőjére és keletkezésének körülményeire vonatkozó sorok hasonmása.¹⁴

A két évvel később kiadott harmadik kötet az ún. *Müncheni Kódex* szövegét közli, amelynek „hűséges mássát vette Bécsben, 1838-ban, az oda nyert kéziratról Jászay Pál” udvari fogalmazó, az Akadémia rendes tagja. A kiadványban megtalálható nem csak hat teljes oldal és a kolofon, valamint a betűk és a számok, hanem még a vízjel hasonmása is.¹⁵ A IV/1 kötetben a *Guary-kódexet* adták közre. Döbrentei megemlíti, hogy a kéziratot ismertető Horvát István a Tudományos Gyűjteményben már 1835-ben közölt egy rézmetszetet,¹⁶ amely az első lapot ábrázolja, azonban „azon betűk nagyobbak az eredetiben lévőknél, így nem épen hasonmás.”¹⁷ Bár a *Winkler-kódex* szövege már 1846-ban, Döbrentei szerkesztősége alatt ki volt nyomtatva, a sorozat következő kötete csak 1888-ban jelent meg,¹⁸ éppúgy, mint a *Jordánszky-kódexet* tartalmazó ötödik kötet.¹⁹ Hasonmást csak a *Jordánszky-kódex*hez mellékeltek, ám ahhoz is mindössze egy oldalt, pedig a Döb-

¹² ABAFFY, Magyar..., i. m., 346.

¹³ *Régi magyar nyelvemlékek*, I, kiad. DÖBRENTEI Gábor, Budán, Magyar Tudós Társaság, 1838, VI.

¹⁴ *Régi magyar nyelvemlékek*, II, Budán, 1840, 68.

¹⁵ *Régi magyar nyelvemlékek*, III, Budán, 1842.

¹⁶ Tudományos Gyűjtemény 19(1835)/3, 102–103.

¹⁷ *Régi magyar nyelvemlékek*, IV/1, Budán, 1846, VI.

¹⁸ *Egyházi vegyes könyv (Winkler-codex)*, kiad. DÖBRENTEI Gábor, bev., jegyz. VOLF György, Bp., [1846–]1888 (*Régi Magyar Nyelvemlékek*, 4/2).

¹⁹ *A Jordánszky-kódex bibliafordítása*, Bp., 1888 (*Régi Magyar Nyelvemlékek*, 5).

rentei-féle nyomtatványokat kiadó Volf György hangsúlyozta, hogy a *Jordánszky-kódexet* a tudós társaság már 1834-ben lemásoltatta.

A nyelvemlékeket közreadó sorozat mellett Toldy Ferenc – József nádor kormányzásának 50. évfordulójára, 1848-ra – önálló kötetben akarta kiadni az Egyetemi Könyvtár *Nádor-kódexét*. Mivel a nádor 1847-ben meghalt, a terv nem valósult meg. 1854-ben Toldy mégis megjelentette a kódexet²⁰ (7. kép), amelyet egyik lapjának hasonmása díszített (8. kép). Toldy a bevezetésben említést tesz a szövegkiadásban szereplő hasonmás lapról: „Iratott az [ti. a kódex] finom szövetű, erős, és kellemes fejrőségű papirosra, kerekbe átmenő újgot írással, melynek első lapi hasonmása, úgy számjegyei is (a 689, 690. lapok szerint) a tulsó oldalon láthatók; tintája barnás, a címek, nagybetűk, s pont és vesszőféle jelek cinóberrel írvák (a hasonmásban a vörös betűk vonalakkal jelölve)”.²¹ A kiadványt 1857-ben újra megjelentette (9. kép), annyi eltéréssel csupán, hogy a címlap utáni lapon az ekkor első alkalommal Magyarországra látogató császári párnak ajánlotta azt. Az 1854-es kiadás módosítja azt a nézetet, hogy Toldy a királyi pár 1857-es látogatására jelentette volna meg a könyvet, hiszen erre az alkalomra már csak aktualizálta a három évvel korábbi kiadványt.²²

A hazai nyelvemlékek iránti tudományos érdeklődés növekedésével függhet össze, hogy elkészültek az első hamisítványok, amelyek némelyike a szakértőket is megtévesztette. Jerney János nyelvtudós 1854-ben I. András király korából származó nyelvemlékeket – két imádság szövegét – tett közzé, s tanulmányához két rézmetszetes illusztrációt is mellékelte.²³ Közreadásukkal – hangsúlyozza a bevezetőben – az eddig megjelentetett hazai nyelvemlékek számát bővítve azt a rágalmat cáfolja, hogy Magyarországon a korai időkben nem volt magyar nyelvű írásbeliség. A pergament, amelyet Literati Nemes Sámuel műgyűjtő, műkereskedő 1842-ben Jankovich Miklósnak adott el, s amely 1852-ben a Nemzeti Múzeumba került, 1866-ban Szabó Károly nyilvánította hamisítványnak. A Literati által gondos munkával készített „nyelvemlék” hitelessége mellett korábban Toldy Ferenc és Mátray Gábor is állást foglalt.²⁴

Az Akadémia „Nyelvemléktár” című, 1874 és 1908 között 15 kötetben megjelentetett új sorozatában csupán egy hasonmás lapot találunk,²⁵ pedig az albertotípiá hazai tér-

²⁰ *Nádor-codex a pesti Egyetemi Könyvtár eredetiéből bevezetéssel és szótárral*, kiad. TOLDY Ferenc, Budán, 1854.

²¹ *Nádor-codex...*, i. m., 3. – A hasonmás lap a bevezetés 4. oldalán található.

²² ILLÉSY János, *A Nádor-kódex kiadásának története*, MKsz, Új folyam, 3 (1895), 39–48; *Nádor-kódex 1508: A nyelvemlék hasonmása és betűhű átirata bevezetéssel és jegyzetekkel*, bev. PUSZTAI István, MADAS Edit, Bp., Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1994 (Régi Magyar Kódexek, 16).

²³ *Magyar nyelvemlékek Árpádék korszakából*. Egybegyűjtő JERNEY János. Második közlemény, I. András kir. korabeli 800 éves imádságokat tartalmazza, két réztábla nyomattal. Pesten, 1854. Kiadta a Szent-István-Társulat.

²⁴ KELECSÉNYI Gábor, *Múltunk neves könyvgyűjtői*, Bp., 1988, 260–275.; BENE Zoltán: *Az újságíró és könyvtáros Mátray Gábor*. (<http://mek.oszk.hu/03200/03237>)

²⁵ *Nyelvemléktár: Régi magyar kódexek és nyomtatványok*, szerk. BUDENZ József, SZARVAS Gábor, SZILÁDY Áron, VII, Bp., 1881. – Az Ehrenfeld- [Jókai]-kódex 66. lapjáról készült hasonmás (32–33) jelzése: Sonnenkupferstich v. M. Jaffé, Wien (System Klic). – A cseh Karol Klič találta fel a modern fotográfiai sokszorosítási eljárások alapját, a kliséjét.

hódításával²⁶ a fényképalapú könyvillusztrációk ekkor már könnyen elérhetőek voltak. A hazai nyelvemlékeket bemutató újabb kiadvány, Zolnai Gyula 1894-ben megjelent munkája²⁷ már jobban kihasználta az új technikai lehetőségeket. Mint az előszóban olvashatjuk, az Akadémia 1892. december 19-i ülésén elhatározta, „hogy a régi magyar nyelvnek a mohácsi vész előtti korból fönmaradt fontosabb emlékeit teljesen hű photographiai hasonmásokkal, mutatóványokkal, nyelvi és történeti magyarázatokkal közrebocsátja. Alkalmat ad ezzel arra, hogy a nagyobb közönség is megismerkedhessék nyelvünk régi állapotával...”²⁸ Számos régi kiadványról – emeli ki a korabeli recenzió – itt jelent meg először hasonmás, s a többen is olyan oldalt választottak, amely még nem volt közölve, vagy ha volt, „ott a most közölt hasonmások hűségre és művészi kivitelre messze fölötte állanak az eddigi közléseknek”.²⁹

Az Akadémia figyelmet fordított a középkori, illetve reneszánsz kódexek hasonmásainak elkészítésére is. Az 1870-es években az Archaeológiai Bizottság megbízásából Bicsérdy János az akkor még Bécsben található, 142 miniatúrával díszített XIV. századi Képes Krónika másolatát készítette el.³⁰ Bár a legnagyobb hazai sokszorosítóműhellyel rendelkező Emich Gusztáv 14000 forintos költséggel, Toldy Ferenc szerkesztésében már 1867-ben kiadta az eredeti latin szöveget, illetve a Szabó Károly által készített magyar fordítást,³¹ amelyet 10 kiváló minőségű, a krónika legszebb lapjairól kézi sajtón (néhányuknál 15–20 dúcrol) nyomott színes fametszet hasonmás díszített, „...a kódex könyvfestészeti kutatásának alapját...”³² sokáig Bicsérdy másolata jelentette. A másolat három lapja szerepelt az 1882-es budapesti könyvkiállításon is.³³

A külföldi könyvtárak, gyűjtemények magyar vonatkozású könyvritkaságai – mindekenélőtt a corvinák – hasonmásainak elkészítésében fontos szerepet játszott az 1860-as évektől egyre elterjedtebbé váló műtárgyfényképezés. Az Akadémia archaeológiai

²⁶ *A magyar nemzeti múzeum római feliratos emlékei*, DESJARDINS Ernő francia szövegét ... magyarította, bővítette és külön pótlékkal kiegészítette RÓMER Flóris. Az Albertotypiai táblák BESZÉDES Sándortól való, Bp., 1873.

²⁷ *Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig*, kiad. ZOLNAI Gyula, Huszonöt mellékletbeli s egy szövegközi hasonmással, Bp., MTA, 1894.

²⁸ ZOLNAI, *Nyelvemlékeink...*, i. m., o. n. – Szerepel benne a „Nádor-codex 703. lapjának hasonmása” is a 170. és a 171. o. között.

²⁹ MKsz, Új folyam, 3 (1895), 89.

³⁰ WEHLI Tünde, *A Képes Krónika 19. századi másolata: A Bicsérdy-kódex*, *Ars Hungarica* 33(2005)/2, 363–382.

³¹ *Marci Chronica De Gestis Hungarorum*, ed. TOLDY F, Pest, 1867.

³² WEHLI Tünde, *Szélfegyverek a Képes Krónika elemzéséhez*, *Buksz*, 10(1998)/1, 63. – A korának kiemelkedő tipográfiai teljesítményét jelentő könyv az 1867-es párizsi kiállításon nagy aranyérmert nyert: GÉCS Béla, *Nyomdásztörténeti töredékek*, *Magyar Grafika*, 2004/3, 90.

³³ Az első katalógus (*Kalauz az Orsz. Magy. Iparművészeti Múzeum részéről rendezett könyvkiállításhoz*, Bp., 1882) a kiállítás idején, a második (*Könyvkiállítási Emlék*, Bp., Országos Magyar Iparművészeti Múzeum, Bp., 1882) a kiállítás bezárása után jelent meg. Tanulmányomban a második, bővített kiadás adataira hivatkozom. – *Könyvkiállítási Emlék...*, 115. szám, 38.

bizottsága szisztematikusan próbálta beszerezni a külföldi corvinák fényképeit, gyakran a helyi könyvtárosokat, gyűjteménykezelőket kérve fel a fényképek elkészíttetésére és Budapestre küldésére. 1871-ben Rómer Flóris javaslatára az Akadémia pompás díszalbumot jelentetett meg, amely a római könyvtárakban található négy corvináról Enrico Verzaschi római fényképész által készített 16 fényképet tartalmazott³⁴ (10. kép). Az, hogy a Rómában tartózkodó magyar püspöki kar költségén 50 példányban megjelentetett reprezentatív kiadványból az uralkodó, József főherceg és Andrássy Gyula miniszterelnök mellett az Akadémia, a Nemzeti Múzeum, az Egyetemi Könyvtár, az Erdélyi Múzeum stb. is kapott, azt jelzi, hogy a fényképeket az 1870-es években nem csak olcsó és gyors sokszorosítási eljárásként használták, hanem arra is alkalmasnak találták, hogy a társadalom legmagasabb rangú személyei és a tudományos élet legrangosabb intézményei számára megbecsült ajándékként szolgáljanak.³⁵

1876-ban Budapesten a nagy dunai árvíz károsultjainak javára hazai magángyűjtők és intézmények kincseit bemutató kiállítást rendeztek. „Mint az egész műkiállítás egyik maradandó vívmányát kell még említenem, hogy a legérdekesebb kéziratú könyvekből s néhány kötésről Dr. Henszlmann egyet. tanár és ft. Bubits apát urak szakavatott választása szerint igen sikerült fényképi hasonmások készültek Klösz itteni műtermében, mi által a műtörténet iránt érdeklődők igen becses tanulmányi anyaghoz elég könnyen juthatnak.” – tudósított Emich Gusztáv.³⁶

A Nemzeti Múzeum 1879-ben a prágai egyetemi könyvtárban található három kódexről készíttetett fényképeket: „A prágai kir. egyetemi könyvtárban ... három Magyarországra vonatkozó codex őriztetik: egy Corvin-codex, egy Garázda-codex és egy II. Ulászló-féle codex. A Nemzeti Múzeum könyvtára a nyári szünidő alatt e három codex nevezetesebb címlapjait és borítéktábláit lefényképezette, s most ezeknek hasonmásait 15 eredeti nagyságú fényképben bírja... E fénymások megszerzése által a múzeum ismét egy dicséretes lépést tett arra nézve, hogy az európai könyvtárakban elszórt Corvina-codexek miniatur festményei hasonmásait végre valahára saját gyűjteményében biztossítsa.”³⁷ A könyvtár az 1880-as évek elejétől módszeresen igyekezett lefényképeztetni a külföldön található magyar vonatkozású kódexeket, könyvritkaságokat.³⁸

1881-ben az Erdélyi Múzeum-Egyesület vezetősége egy XVI. századi könyvritkaságukról 6 példányban készíttetett fényképmásolatot, „melyek közül egyet saját könyvtárába iktattatott, s egyet-egyet a M. Tud. Akadémia, a M. N. Múzeum, a budapesti egyetem s a krakkói Jagello-egyetem ktárának ajándékozott”.³⁹

³⁴ RÓMER Flóris, *Díszlapok a római könyvtárakban őrzött négy Corvin-kódexből. Lefényképezette a vaticáni zsinaton jelenvolt magyarországi püspöki kar*, Pest, 1871.

³⁵ FARKAS – PAPP, *A műtárgyfényképezés... i. m.*, 128–129.

³⁶ MKsz, 1(1876), 272.

³⁷ *Archaeologiai Értesítő*, 13(1879), 365.

³⁸ FARKAS – PAPP, *A műtárgyfényképezés... i. m.*, 118–119, 130.

³⁹ SZABÓ Károly, *Régi magyar könyvtár*, II, Bp., 1885, 165. sz., 43.

Fontos szerepet játszott a műtárgyfényképezés az első hazai történeti kiállítás, az 1882-ben Budapesten megrendezett országos könyvkiállítás ritkaságainak megörökítésében is. A kiállítás szervezőjének, Ráth Györgynek javaslatára a korszak egyik legismertebb műtárgyfényképésze, Weinwurm Antal a 960 bemutatott tárgyról 470 felvételt készített. Bár az bizonyos, hogy a Trefort Ágoston által vezetett Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium költségén elkészített fényképsorozat egy példánya – mint az egykori leltárnapló mutatja – 1883-ban bekerült a Nemzeti Múzeum könyvtárába, ennek a rendkívül értékes, feltehetően több sorozatnyi fényképanyagnak a hazai közgyűjteményekben eddig nem bukkantam nyomára.⁴⁰ A fényképekkel együtt kapta meg a múzeum könyvtára a legszebb 12 corvina címlapjáról készítettet akvarellmásolatokat is.

A könyvkiállításon az Egyetemi Könyvtár számos értékes ritkaságát mutatták be. A „Magyar nyelven írt kéziratok mint nyelvemlékek” szekcióban kiállították a *Winkler-kódexet* (Kat. 66), a *Nádor-kódexet* (Kat. 67), a *Példák könyvét* (Kat. 69), a *Cornides-kódexet* (Kat. 78), a *Könyvecske* (sic) *a szent apostolok méltóságáról*-t (Kat. 85), a *Sándor-kódexet* (Kat. 91), a *Bod-kódexet* (Kat. 92) és a *Wesprémi-kódexet* (Kat. 93). A könyvtár számos kézirat és könyvritkasága szerepelt a „Hazai történeti és művelődés-történeti kútfők (1200–1526)”⁴¹ között, s kiállították az 1877-ben II. Abdülhamid szultán által a könyvtárnak ajándékozott corvinák nagy részét is.⁴² A hazai könyvtárak érdekes kéziratai között is látható volt néhány az Egyetemi Könyvtár ritkaságai közül – többek között Janus Pannonius XI. századi görög nyelvű *Evangelariuma* (Kat. 258), a szintén Abdülhamid ajándékából származó Abulcasis-féle *Chirurgia* (Kat. 270) vagy a *Dante-kódex* (Kat. 297). Bemutattak 6 régi, az Egyetemi Könyvtárban őrzött prognosticonos naptárt is (Kat. 71–76).

A könyvkiállítás katalógusait viszonylag kevés illusztráció díszítette, s ezeket sem vehetjük a szó szorosán vett értelmében hasonmásoknak, hanem inkább egy-egy régi könyv címlapját, borítóját, jellegzetes ábrázolását felhasználó könyvdíszeknek. Ezt a benyomást erősíti az is, hogy a XIX. századi szakkiadványok hasonmásaival szemben itt a képek alatt sem az eredeti könyvek címe, sem lelőhelye nem szerepelt. A kiállításon folyó nagyszabású fényképeztetési akció ellenére az illusztrációk között csupán egy fotóalapú képet találunk. A kiváló minőségű, éles fénynyomat Rákóczi György erdélyi fejedelem 1608-ban Hanoviában nyomtatott Bibliájának⁴³ díszes kötését ábrázolja. A bemutatott tárgyról ezen az illusztráción sem találunk adatot, s a képre piros betűkkel rányomott fejezetcím is csökkenti a hasonmás dokumentumértékét. Mivel ezt a fénynyomatot a kiállítás idején megjelent Kalauz még nem közölte, feltételezhetjük, hogy Weinwurm Antal fényképének felhasználásával készült, a fotográfiák ugyanis csak a kiállítás végére lettek készen.

⁴⁰ FARKAS – PAPP, *A műtárgyfényképezés...*, i. m., 130–134.

⁴¹ *Könyvkiállítási Emlék...*, i. m., 127, 148, 163, 166, 167. sz., 34–53.

⁴² *Könyvkiállítási Emlék...*, i. m., 190–193, 195, 196, 198, 199, 201, 237, 238, 240, 244. sz., 63–95.

⁴³ *Könyvkiállítási Emlék...*, i. m., 75. sz., 245–246.

A fotomechanikai sokszorosító eljárásokat az 1876-ban induló Magyar Könyvszemle viszonylag gyakran igénybe vette. 1879-ben Csontos János *Ismeretlen magyar codex Hercegg Lobkowitz Mór raudnitzi könyvtárában* című tanulmányához az 1514-ből származó papírkódex négy lapjának fénynyomat hasonmását mellékeltek. Csontos tanulmányában kifejezte köszönetét Lobkowitz hercegnek „azon lekötelező liberalitásáért, melylyel a codex lefényképezését megengedni sziveskedett...”.⁴⁴ Fénynyomatok díszítették Csontosnak a Magyar Könyvszemle következő évfolyamában megjelent tanulmányát is, amely a XVI. század második évtizedéből származó magyar bibliafordítás, a *Jordánszky-kódex* 1880-ban felfedezett győri töredékét mutatta be.⁴⁵ Mivel – írja Csontos – még várható a kódex hiányzó lapjainak a felbukkanása, az azonosítás céljából „a vizsgálat alkalmával hivatásunkból folyó kötelességünknek tartottuk a töredék 46 lapjából a három legjellemzőbbet, a raudnitzi Lobkowitz-codex mintájára, lefényképeztetni s ezeket ismertetésünk megvilágításául a mellékelt fénynyomatu táblákon eredeti nagyságban bemutatni.”⁴⁶ Fénynyomatú hasonmás mellékelt Csontos a jénai corvinát bemutató 1881-es tanulmányához is,⁴⁷ egy másik írást pedig a Nemzeti Múzeum *Curtius-corvinájának* „második borítéktáblájáról” a neves eperjesi fényképész, Divald Károly által készített nagyméretű „phototyp”, azaz fénynyomat illusztrált.⁴⁸ Divald Károly eperjesi műintézete készítette azt az 1886-ban a folyóiratban megjelent hasonmás is, amely a Vitéz János által 1462-ben Nagyszébenben emendált *Victorinus-corvina* hátsó kötéstábláját ábrázolta.⁴⁹ Hasonmásokat közölt a Magyar Könyvszemle Gálszécsi István 1536-ban Krakóban kiadott *Énekes könyvéről* (1887), s nagyméretű fénynyomatokat – néhányukat Divald Károly készítette – találunk a firenzei *Calderoni-corvináról* (1888), a konstantinápolyi eszki szerájban lévő, II. Ulászlónak ajánlott Rannasius kézirat első és második címlapjáról (1889), illetve az 1474-ből származó *Birk-codexről* (1889). 1890-ben a folyóirat a pármái könyvtár corvinájáról fénynyomatokat, a Nemzeti Múzeum *Curtius-corvinájáról* pedig „Chromolithographiai hasonmás”-t tett közzé. (11. színes kép)

A Rannasius kéziratot ismertető írás a XIX. századi hasonmások említett reprezentációs funkciójára újabb fényt vet. A Konstantinápolyban őrzött kézirat – írja Csontos – 1889-ben a neves kelet-kutató, Vámbéry Ármin közbenjárására⁵⁰ került időlegesen Ma-

⁴⁴ MKsz, 4(1879), 207, 274–275.

⁴⁵ CSONTOSI János, *A Jordánszky-codex győri töredéke*, MKsz, 5(1880), 136–156, 192–193.

⁴⁶ MKsz, 5(1880), 137.

⁴⁷ CSONTOSI János, *A jénai Corvin-kódex*, MKsz, 6(1881), 1–8.

⁴⁸ CSONTOSI János, *Latin Corvin-codexek bibliographiai jegyzéke*, MKsz, 6(1881), 137–180, 190–191.

⁴⁹ FRAKNÓI Vilmos, *Vitéz János által emendált Corvin-codex*, MKsz, 11(1886), 1–7. – Vö.: KALMÁR Lajos, *A Victorinus-corvina madár ábrázolásainak intellektuális háttere*, EK Évk., 6(1972), 171–204.

⁵⁰ Az Isztambulban tartózkodó Vámbéry kapcsolataival és helyismeretével már az 1860-as évek elején segítette a Kubinyi Ágoston által vezetett expedíciót, amely a corvinák felkutatására érkezett a török fővárosba. – GABODA Péter, *Egy egyiptomi szobor útvonalának (gyűjtemény)történeti tanulságai: Adalékok a 19. századi keleti magyar emigráció és a korabeli tudománydiplomácia műtárgygyűjtési lebetűségeibe*, A Szépművészeti Múzeum Közleményei, 82(1995), 121–130. – Vámbéry 1870-ben azt is kieszközölte, hogy Lord Argyll utasítására a londoni székhelyű India Office az Egyetemi Könyvtárnak ajándékozza a J. Forbes Watson és John William Kaye által szerkesztett, *The People of India: A Series of Photographic Illustrations* című kiadvány (London, 1868–1872) négy kötetét.

gyarországra. A díszes kódexet, amelyet II. Abdülhamid nyújtott át Vámbérynek, a hazai kutatók a Nemzeti Múzeum könyvtárában tanulmányozhatták. Csontos Vámbéry javaslatára a Magyar Könyvszemlében megjelent közleményből egy egypéldányos díszkiadást készített, amelyet a kódex két lapjának kromolitográfiai hasonmása díszített. Ezt a díszkiadást az 1889 őszén Konstantinápolyba érkező bizottság, amely Vámbéry közbenjárására kapott engedélyt a magyar kéziratok vizsgálatára, ajándékként nyújtotta át a szultánnak. „Ezen díszmunkán kívül a jelen közleményből készült egy második egyszerűbb kiadás is autotypiai facsimiléekkel...”⁵¹

A possessorkutatás korabeli fontosságát jelzi, hogy Varju Elemér 1894-es, *Két könyvhagyományozás a XV. századból (Két melléklettel.)* című írása az Egyetemi Könyvtárban őrzött ősnymotatványok tulajdonosi bejegyzéseivel foglalkozott.⁵² Az egykori bejegyzésekről közölt két képmelléklet jelentőségét növeli, hogy az eredeti lapok ma már nem találhatók meg az ősnymotatványokban, a lappangó kéziratok előkerüléséig tehát (amennyiben megsemmisültek, akkor véglegesen) csak a Magyar Könyvszemlében közölt hasonmások alapján alkothatunk képet róluk.

A Mihály milkoviai püspök és esztergomi vikárius rendeletére Teobold Feger budai könyvárus által 1484-ben megjelentetett, Inc 174. jelzetű *Breviarium Strigoniense* (1484) „belső táblájára egy pergamenszeletke volt ragasztva,” amelyen Mózes Lőrinc comes özvegye, Verbigena asszony a besztercebányai Szent Szűz kollégiumra hagyja a kiadványt (12. kép). Az Inc 874. jelzetű, a nürnbergi Anton Kobergernél 1481-ben három kötetben megjelent, Nikolaus Lyra magyarázataival ellátott Biblia egykori tulajdonosa, Swanthoslaus karthauzi szerzetes 1486-ban az első kötet belső táblájára ragasztotta a könyvre vonatkozó végrendeletét, majd 1487-ben ez alá egy újabb, az elsőtől némileg eltérő rendelkezést helyezett el. Az első feljegyzésben a kiadványt a Szepesség északi határán fekvő lechnici (Létánfalva, Letanovce) karthauzi kolostorra (Vöröskolostor) hagyja, majd ezt a rendelkezést egy évvel később úgy módosította, hogy a Bibliát – más kötetekkel együtt – élete végéig Walendorfi Jakab mester használhatja (13. kép).

Ezek a possessorképek 1894-ben tehát még az ősnymotatványokban lehettek, vagy ha le is fejtették őket, számontartották eredeti feltalálási helyüket, későbbi sorsukat azonban már nem tudjuk nyomon követni. Bár a könyvtár ősnymotatvány-gyűjteményének teljes körű katalogizálására a XIX. század végén (Kudora Károly, 1879–1882) és a XX. században (Ferenczi Zoltán, Hóman Bálint) többször is sor került, ezek közül nyomtatásban egy sem jelent meg. Gerézdi Rabán 1945-ben elkezdett, „az ősnymotatványok kéziratos glosszáit és a hosszabb bejegyzések teljes szövegét”⁵³ tartalmazó katalógusának 400 címléírása is lappang, nem tudjuk tehát megállapítani, hogy az 1894-ben ismertetett és hasonmás ábrázolásban közölt bejegyzések ekkor még eredeti helyükön voltak-e. Az mindenesetre bizonyos, hogy 1870-ben a *Breviarium Strigoniense* Egyetemi

⁵¹ CSONTOSI János, *II. Ulászlónak ajánlott kézirat a konstantinápolyi Eszki Szerailban*, MKsz, 14(1889), 35.

⁵² MKsz, Új folyam 2(1894), 111–114.

⁵³ www.konyvtar.elte.hu – Kincseink – Ritkaságtár.

Könyvtárban található példányában Verbigena asszony kéziratos bejegyzése még olvasható volt,⁵⁴ ahogyan az is, hogy az 1980-as években készült, az ősnymtatvány gyűjtemény első 300 tételét ismertető, kéziratban maradt katalógusban (Ms J 263) az Inc 174. jelzetű kiadvány leírásakor már nem találunk utalást Mózes Lőrinc comes özvegyének egykori rendelkezésére.

A hasonmások készítésének és újraközlésének folyamatára világít rá Schönherr Gyulának a thorni gimnáziumban található corvinával foglalkozó írása. „Az 1882-iki budapesti könyvkiállításon e kézirat is ki lett állítva, s a könyvkiállítási kalauz a Corvin-kódexről írt részhez e kódex második címlapjának sárga tónusú hasonmását használta fel díszítésül... A kódex azóta másodszer is haza került; ez év nyarán a thorni kir. gimnázium igazgatósága a legnagyobb készséggel bocsátotta azt kiváló történetírónk Szilágyi Sándor rendelkezésére, abból a célból, hogy gyönyörű miniatűrjeit a Magyar Történelmi Életrajzokban e sorok írójának Corvin János című művéhez illusztrációként felhasználhassa... A 3a. lapot a tulajdonképeni címlap foglalja el, melyet hű színnyomatú hasonmásban mutatunk be a t. olvasóinknak.”⁵⁵ A budapesti Ullmann József által jelzett, a Corvin János életrajzban „(Magyar Tört. Életrajzok, X. évf. 4. füzet)” és a Magyar Könyvszemlében egyaránt megtalálható kromolitográfia alapja az a másolat volt, amelyet a Nemzeti Múzeum könyvtára Cserna Károly festőművésszel készíttetett.

A British Museum corvinájának címlapjáról – írta a folyóiratban a kódexet ismertető Kropf Lajos – „Mr. (most, mióta lovaggá ütötték, Sir) E. Maunde Thompson a Magyar Nemzeti Múzeumnak 1884-ben fényképmásolatot küldött”.⁵⁶ A kódexben Kropf megtalálta Mátyás király arcképét, amely bár csúnyán meg volt rongálva, „orthochromatikus lemezzel és sárga ernyővel sikerült a király arczvonásait vissza idézni. Szilágyi Sándor intézkedéséből a képnek egy színes másolata már meg van Budapesten és a Magyar Nemzet Története milleniumi kiadásának IV. kötetében fog színes nyomatban megjelenni; e helyütt ugyanannak monochrom hasonmását” közli. A kódexben az arckép háttere kék, „ez a színezés, úgy látszik, a hártyalap ez oldalát eredetileg elfoglaló szöveg elfedésére volt hivatva, a mi tényleg sikerült is; de a Magyar Nemzet Története számára általam eszközölt fényképfelvétel a régi írás nyomait elárulta.” A folyóirat közreadja a címlap „monochrom másolatát autotípiái mellékleten... mely bármely leírásnál világosabb fogalmat ad a kéziratról”.

1892–1893-ban a Magyar Könyvszemle Max Lehrs drezdai tudós tollából egy különleges unikumról, az Egyetemi Könyvtár gyűjteményében található XV. századi rézmetszetről közölt részletes leírást és jó minőségű, fotomechanikai sokszorosítással (Kornätzung –

⁵⁴ „Az Egyetemi könyvtár példányának (XLVI. a. 2.) tábláján e rosz versek...” található. – *Libri missales ac breviarum ecclesiae hungaricae ad receptionem usque ritus romani*, coll. Ferdinandus KNAUZ, Strigonii, Typis Aegidii Horák, 1870, 80. – Az ősnymtatványok provenienciájáról: Ősnymtatványok Szolgálati Katalógusa: Inc. Loc. 1–245; Inc. Loc. 762.

⁵⁵ MKsz, Új folyam 2 (1894), 307–308.

⁵⁶ MKsz, Úf folyam 4 (1896), 1. – FARKAS – PAPP, *A műtárgyfényképezés...*, i. m., 119.

cinkográfiai nyomtat) készült hasonmást⁵⁷ (14. kép). A rézmetszetet a könyvtárban őrzött négy XV. századi ritka nyomattal (Keresztvitel, Szent György – tésztanyomat; Krisztus a keresztfán, Madonna félalakban a gyermekkel – serétnyomat, opus interrassile)⁵⁸ (15. kép) együtt a könyvészeti érdekességek között már az 1882-es könyvkiállításon bemutatták.⁵⁹

Az értékes rézmetszet első facsimiléje a berlini Internationale Chalkographische Gesellschaft 1887-es kiadványában jelent meg. A XV–XVI. századi rézmetszetek pompás heliogravür másolatait tartalmazó album 9. számú képe a leírás szerint a XV. századi német iskolához tartozó ún. Szent Erasmus-mester Krisztus születésének történetét ábrázoló, eddig publikálatlan munkája. „Privatbesitz. Heliogravüre der Reichsdruckerei, Berlin.” – olvashatjuk még a képről.⁶⁰ Bár a metszetek hasonmásai – írja két évvel később a kiadványt ismertető Max Lehrs – a legjavát adják annak, amire a heliogravür technika képes, egy olyan publikációban, amely a tudomány érdekeit szolgálja, megengedhetetlen a feltalálási hely szándékos elhallgatása. Különösen akkor, ha egy eddig ismeretlen, más gyűjteményben nem található, értékes unikumról van szó. A metszet – írja – a budapesti Egyetemi Könyvtár tulajdonában van, s a legnagyobb méretű és legjelentősebb munkája az ún. Szent Erasmus-mesternek.⁶¹

Max Lehrs 1890-ben a kisebb európai gyűjteményekben található XV. századi német és németalföldi rézmetszeteket ismertető katalógusában a budapesti tudományos Akadémia 111 lapjának felsorolása után részletesen ismerteti az Egyetemi Könyvtárnak az Angyal üdvözetet, Jézus születését és a Királyok imádsát bemutató metszetét (16. kép).⁶² A metsző az előtérben balról jobbra haladva narratív szemléletmóddal ábrázolta a Jézus születéséhez kapcsolódó három jelenetet. A középteret és a háttér bal oldalát – mint a metszet gótikus minusculával írt feliratai jelzik – bibliai helyek foglalják el, amelyeket a metsző gótikus épületeket ábrázoló tájképként elevenített meg. A részletgazdag tájképi részt állatok (őz, disznók, kecskebak) és zsánerjelenetek (pl. a Jordán folyón úszó hajó és csónak, vagy az újával a templomtorony tetején lévő madárra célzó ember) élénkítik. A háttér jobb oldalát a három király bevonulása foglalja el. Csillagászati, tudományos érdeklődésre utal, hogy a legtávolabbi dombok mögött három különböző ponton látjuk a királyokat, akik nagyítóüvegen keresztül vagy tükör segítségével nézik az öt kis csillag által

⁵⁷ *A budapesti egyetemi könyvtár XV. századbeli ritka rézmetszetei*. LEHRIS Miksától, a drezdai kőr. képtár őritől. (Egy melléklettel), MKsz, Új folyam 1 (1892–1893), 191–194.

⁵⁸ W. L. SCHREIBER, *Handbuch der Holz- und Metallschnitte des XV. Jahrhunderts*, V, Metallschnitte 'Schrotblätter', 2322, 2486; VI, 2789, 2846. – Vö.: GULYÁS Pál könyvismertetése: *Leidinger Georg: Die Teigdrucke des fünfzehnten Jahrhunderts in der K. Hof- und Staatsbibliothek München*. München é. n., MKsz, Új folyam 16(1908), 264–265.

⁵⁹ *Könyvkiállítási Emlék...*, i. m., 1–5. sz., 196–197.

⁶⁰ A heliogravür lapmérete: 407 x 626 mm, képmérete: 203 x 305 mm.

⁶¹ Max LEHRIS, *Die zweite Jahrespublikation der Internationalen Chalkographischen Gesellschaft = Repertorium für Kunstwissenschaft*, red. von Hubert JANITSCHKEK, XII, Berlin – Stuttgart, 1889, 85–86.

⁶² Max LEHRIS, *Der deutsche und niederländische Kupferstich des fünfzehnten Jahrhunderts in den kleinen Sammlungen = Repertorium für Kunstwissenschaft*, red. von Hubert JANITSCHKEK, XIII, Berlin – Stuttgart, 1890, 52–54.

körülvett nagy csillagot, amelynek közepén a keresztet tartó meztelen gyermek Jézus helyezkedik el. A táj, amelyben a három király három különböző úton közeledik az előtér felé, gazdag fantáziával megalkotott zsánerjelenetekkel és állatábrázolásokkal van tele. Az előtér bal oldalán látható építészeti részletekből és a képen látható szélmalombokból Lehrs arra következtetett, hogy a metszet alkotója nürnbergi lehetett.

Max Lehrsnek a Magyar Könyvszemlében közölt 1892–1893-as ismertetését az Egyetemi Könyvtár munkatársa, Kudora Károly fordította magyarra. „A budapesti egyetemi könyvtár a rézmetszet egyik igen értékes emlékét őrzi, a rézmetszet egy zsenijét, melyet tőle Európa nagy rézmetszet-gyűjteményei méltán irigyelhetnek, melynek mását hasztalan keressük Bécs, Berlin, Drezda, München, Paris, London vagy Basel elsőrendű gyűjteményei között.” Az Egyetemi Könyvtár metszete – amelynek mestere nevét a nürnbergi Germanisches Museumban őrzött, Szent Erasmus mártírságát ábrázoló lapról kapta – „Krisztus történetét egészen eredeti alakban, és minden eddig ismert kivitelől eltérőleg tárgyalja, úgy hogy az egész XV. században hiába keressük mását. Több nem egykorú történeti eseménynek egy képen való ábrázolása egyedül Memlingnek Mária hét öröme című képén látható Münchenben.” Lehrs leírja, hogy a Chalkographische Gesellschaft 1887-ben megjelent kiadványában közölt hasonmás eredetijének tanulmányozására Budapestre utazott, ahol Szilágyi Sándor könyvtárigazgató és Kudora Károly könyvtárőr segítségével megtekinthette a „ritkaságok gyűjteményében gondosan elhelyezett rézmetszetet. Szolgálatot vélek tenni a szakértőknek, ha ezt a maga nemében páratlan és ritka rézmetszetet részletesen leírom.” Megemlíti azt is, hogy „megvan az a könyvtábla, melyen e metszetet Szilágyi Sándor... és Kudora Károly... az ősnymtatványok felvétele alkalmával fölfedezték; ez pedig a Zainer János [Joannes Zainer Rütlingensis] ulmi könyvsajtójából kikerült Rationale divinorum officiorum című 1473-iki ősnymtatvány első fatábláját képezte”, s hogy „A kép értéke 6–10 ezer márkára tehető”.⁶³ Az Egyetemi Könyvtár értékes metszete tehát – sok XV. századi rézmetszethez hasonlóan – egy könyvbe beragasztva került el a pusztulást.

A metszetről Max Lehrs a XV. századi rézmetszés történetét feldolgozó, 1915-ben megjelent katalógusában is ír, itt azonban készítőjeként már nem a Szent Erasmus-mestert, hanem – Max Geisberg könyve⁶⁴ alapján – az ún. Virágkeretek mesterét (Der Meister mit den Blumenrahmen) említi.⁶⁵ A budapesti metszet a Virágkeretek mesterének mű-

⁶³ MKSz, Új folyam 1 (1892–1893), 191–194. – Az Egyetemi Könyvtár XV. századi nyomtatványait az új épületbe való átköltöztözéskor választották le a törzsnyanyagról. „A gyűjtemény rendezését Szilágyi Sándor kezdeményezte... Az első teljes körű katalógizálást Kudora Károly végezte el 1879–1882 között... A katalógus kinyomtatása azonban 1881-ben és 1888-ban is elmaradt.” www.konyvtar.elte.hu – Kincseink – Ritkaságtár.

⁶⁴ Max GEISBERG, *Die Anfänge des deutschen Kupferstiches und der Meister E. S.*, Leipzig, 1909.

⁶⁵ „Lippmann publizierte dies größte Blatt des Stechers 1887 in der Chalkographischen Gesellschaft auf meinen Rat als Arbeit des Meisters des heiligen Erasmus. Erst 1909 überzeugte ich mich durch freundlichen Hinweis Geisbergs, daß es dem Meister mit den Blumenrahmen zugewiesen werden müsse.” Max LEHRs, *Geschichte und Kritischer Katalog des deutschen, niederländischen und französischen Kupferstiches im XV. Jahrhundert*, III (Textband), Wien, 1915, 148–149.

veként került leírásra Geisberg munkájának második, 1921-es kiadásában is, amely az ábrázolás kapcsán megemlíti Lehrs 1915-ös katalógusát.⁶⁶

Az Egyetemi Könyvtár metszete a Virágkeretek mesterének munkájaként szerepelt – minden bizonnyal Geisberg 1909-es katalógusa nyomán – Meller Simonnak a XV. századi rézmetszés történetét ismertető 1912-es írásában is. Meller említést tesz egy, az Egyetemi Könyvtárban található, a XV. század egyik legismertebb rézmetszője, Israhel van Meckenem által készített lapról is, amelyről – a kép tárgyát Meller nem említi – egyelőre nem sikerült adatot szerezni.⁶⁷

Számtalan hasonmást – elsősorban nagyméretű fénynyomatokat és kromolitográfákat – láthatunk a nagy milleniumi összefoglaló munkák, a Beöthy Zsolt szerkesztésében megjelent magyar irodalomtörténet,⁶⁸ illetve Szilágyi Sándor történeti sorozata⁶⁹ kötetiben. Néhány hasonmás mindkét kiadványban megtalálható (pl. a *Halotti beszéd*, a *Victorinus-corvinát* ábrázoló kromolitográfia),⁷⁰ s olyanokkal is találkozunk, amelyeket korábban a Magyar Könyvszemle adott közre (pl. a Nemzeti Múzeum *Curtius-corvinája* a folyóiratban és a két sorozatban egyaránt közlésre került).⁷¹ A kromolitográfiaik többségét mindkét kiadványban Ullmann József nyomtatta. Az *A magyar nemzet történetének* egyik képaláírása (IV. kötet, 571. lap) szerint a közölt hasonmás Ráskai Leának az Egyetemi Könyvtárban őrzött *Cornides-kódex* végén található sorait ábrázolja, a képen azonban valójában a margitszigeti apácának az Országos Széchényi Könyvtárban lévő *Domonkos-kódex*be (1517)⁷² írt sorait (133r) láthatjuk.

Egyezéseket találunk az 1882-es könyvkiállítási katalógusok és az összefoglaló munkák illusztrációs anyaga között is. Annak a fametszetnek a hasonmása például, amely Bergamói Fülöp (Jacopo Filippo Bergamo) 1497-ban Ferrarában megjelent *De Claris Selectisque Mulieribus* című „királyné-tükre” címlapját díszíti, s amely a munkáját Beatrix királynénak ajánló szerzőt ábrázolja, mind a könyvkiállítás katalógusaiban,⁷³ mind Beöthy irodalomtörténetében megtalálható (a 86 és a 87. oldal között), éppúgy, mint Temesvári

⁶⁶ Max GEISBERG, *Die Anfänge des deutschen Kupferstiches und der Meister E. S.*, Leipzig, é. n. [1921] (Meister der Graphik, 2), 121.

⁶⁷ MELLER Simon, *A német és németalföldi rézmetszés a XV. században*, Művészet 11(1912), 108. – A metszet a Kézirat- és Ritkaságtárban található, lapmérete 252 x 371 mm, lemezmérete 205 x 310 mm, jelzete Inc. 1049. – Vö.: *Mátyás király. Magyarország a reneszánsz hajnalán: Kiállítás az ELTE Egyetemi Könyvtárban 2008. május 20. – június 21.* Katalógus, Bp., 2008, 79. tétel [WEHLI Tünde leírása], 95–96.

⁶⁸ *A magyar irodalom története. Képes díszmunka két kötetben*, szerk. BEÖTHY Zsolt, Bp., 1896.

⁶⁹ *A magyar nemzet története*, szerk. SZILÁGYI Sándor, Bp., 1895–1898, I–X.

⁷⁰ Halotti beszéd: BEÖTHY, *A magyar ...*, i. m., I, 74–75; SZILÁGYI, *A magyar ...*, i. m., II, 370–371; *Victorinus-corvina*: BEÖTHY, *A magyar ...*, i. m., I, 106; SZILÁGYI, *A magyar ...*, i. m., IV, 536–537.

⁷¹ MKsz, 15(1890), IV. műmelléklet: *Chromolithographiai hasonmás a M. N. Múzeum Curtius-Corvin-Codexének II. táblájáról*, 163. o. előtt; BEÖTHY, *A magyar ...*, i. m., I, 108–109; SZILÁGYI, *A magyar ...*, i. m., IV, 542–543.

⁷² *Domonkos-kódex 1517: A nyelvemlék hasonmása és betűhű átírata bevezetéssel és jegyzetekkel*, bev. KOMLÓSSY Gyöngyi, Bp., Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1990 (Régi Magyar Kódexek, 9).

⁷³ *Könyvkiállítási Emlék ...*, i. m., 268.

Pelbárt 1499-ben Hagenauban kiadott, *Pomerium sermonum* című munkájának illusztrációja. Ez utóbbit Szilágyi Sándor kiadványa is közölte.⁷⁴ Előzőleg azonban Szilágyi Áron monográfiájában is megjelent.⁷⁵

Ranschburg Gusztáv nyomdája 1900-ban a legrégebb hazai nyomtatvány, a *Budai Krónika* facsimile kiadását jelentette meg a Weinwurm-féle műintézet cinkográfiai lemezeinek felhasználásával.⁷⁶ A kiadványt ismertető recenzius nemcsak azt hangsúlyozta, hogy a ritka inkunábulum a hasonmás kiadás révén a hazai iskolák, könyvkedvelők és tudósok számára egyaránt könnyen hozzáférhető lesz, hanem – annak a felvilágosodás-kori művelődési toposznak a kései visszhangjaként, amely szerint a magyarok már a korábbi századokban sem csupán a hadi tudományok gyakorlása voltak alkalmasak – azt is, hogy a külföld számára is „legékebben szóló bizonyossága lesz annak a fogékonyságnak, a melyet nemzetünk a művelődési áramlatokkal szemben egészben vagy egyes fiai által tanúsított.”⁷⁷ Az Itáliából Vitéz János biztatására Magyarországra érkező Hess András budai nyomdájában 1473-ban kiadott *Chronica Hungarorum*nak jelenleg tíz példányát ismerjük, amelyek közül kettő található Magyarországon, egy az Egyetemi Könyvtárban, egy pedig az Országos Széchényi Könyvtárban. Az 1900-as facsimile ez utóbbi példányról készült.

⁷⁴ *Könyvkiállítási Emlék...*, i. m., 113; BEÖTHY, *A magyar...*, i. m., I, 132–133; SZILÁGYI, *A magyar...*, i. m., IV, 550–551.

⁷⁵ SZILÁDY Áron, *Temesvári Pelbárt élete és munkái*, Bp., MTA, 1880.

⁷⁶ *A Budai Krónika. A legrégebb hazai nyomtatványnak a M. N. Múzeum könyvtárában levő példánya után készült lenyomata*, bev. FRAKNÓI Vilmos, Bp., Ranschburg, 1900.

⁷⁷ MKsz, Új folyam 9 (1901), 80–82. – Vö.: PAPP Júlia, „...nem szűkölködik már a Magyar a' Kultúrában...”: A művelődési téma a 19. század hazai képzőművészetében – egy nemzet-karakterológiai toposz változásának tükrében, *Művészettörténeti Értesítő*, 50(2001)/3–4, 293–315.

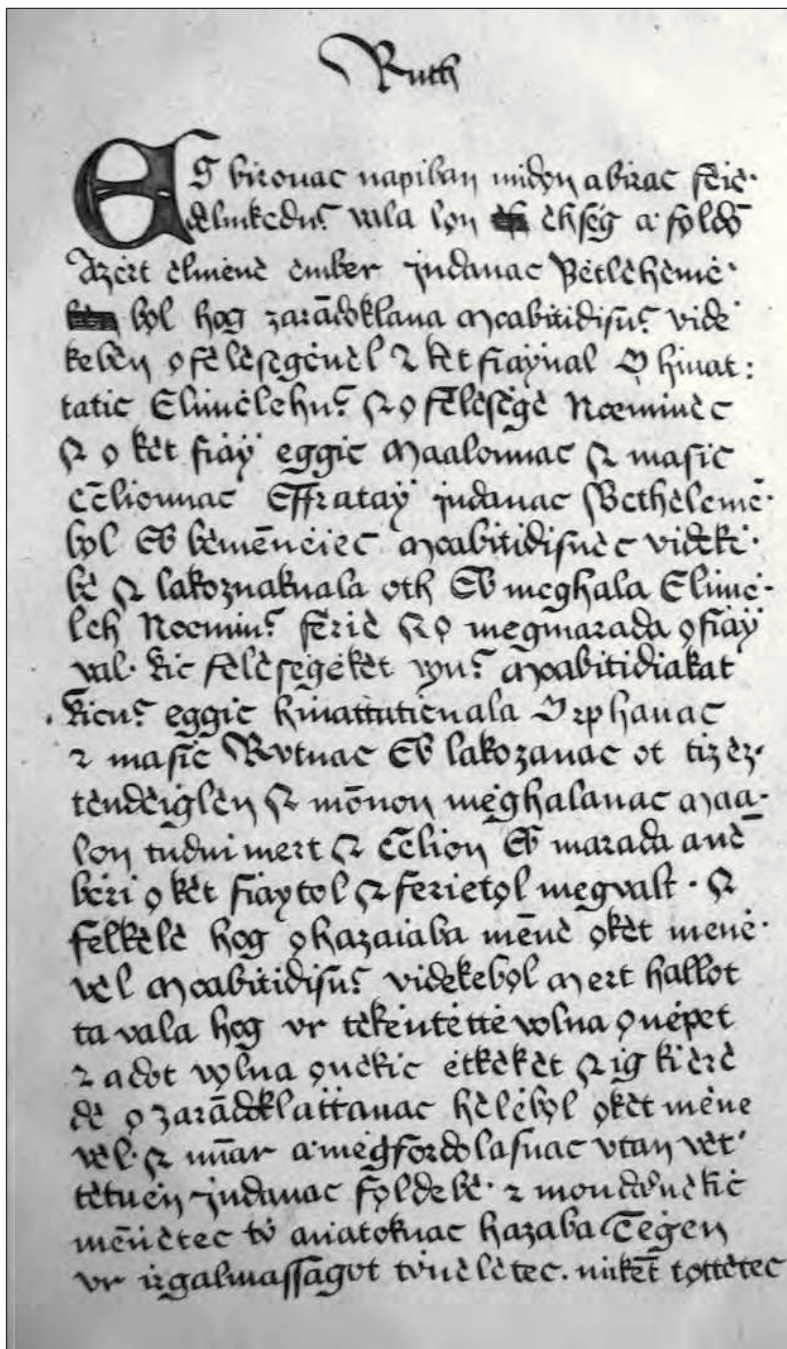
Képjegyzék

A színes képmelléklet a kötet végén található

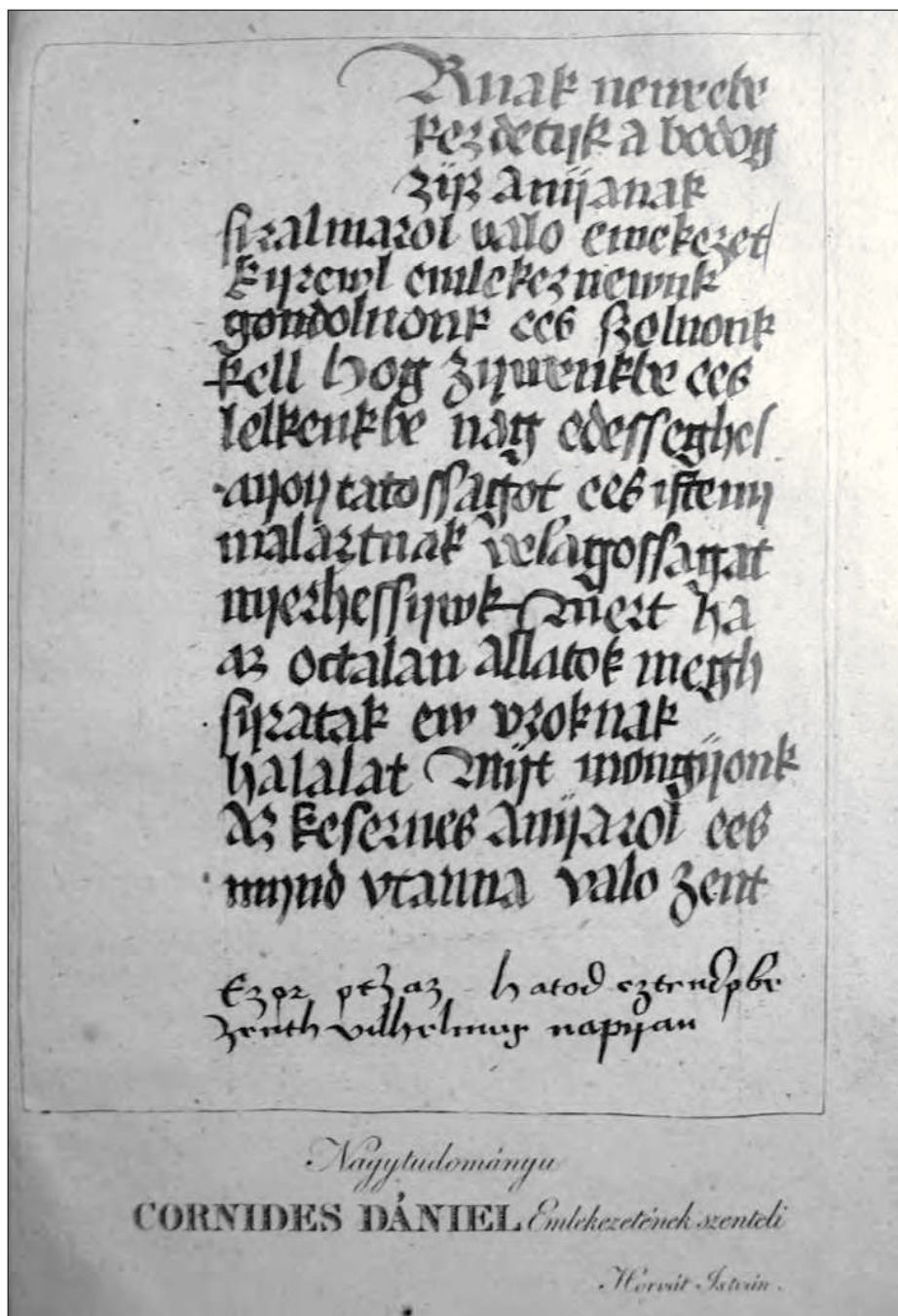
1. színes kép: Karacs Ferenc, *A Halotti beszéd hasonmása* (Tudományos Gyűjtemény, 1835. I. kötet)
2. kép: Johann Blaschke, *Michael Denis arcképe* (Österreichischer Taschenkalender für das Jahr 1803)
3. kép: *Hasonmás a Bécsi (Révai-) Kódexből* (Virág Benedek: *Magyar Prosodia...* Pest, 1820.)
4. kép: *Hasonmás a Winkler-kódexből* (Tudományos Gyűjtemény, 1835. VI. kötet)
5. színes kép: *Hasonmás a Nádor-kódexből* (Tudományos Gyűjtemény, 1835. VII. kötet)
6. színes kép: *Hasonmás a Wessprémi-kódexből* (Tudományos Gyűjtemény, 1835. VIII. kötet)
7. kép: *Nádor-codex*, ed. Toldy Ferenc, Budán, 1854. – címlap
8. kép: *Hasonmás a Nádor-kódexből* (*Nádor-codex*, ed. Toldy Ferenc, Budán, 1854, 1857.)
9. kép: *Nádor-codex*, ed. Toldy Ferenc, Budán, 1857. – címlap
10. kép: Enrico Verzaschi, *Mátyás király Breviariuma* (Rómer Flóris, *Díszlapok a római könyvtárakban őrzött négy Corvin-kódexből*, Pest, 1871.)
11. színes kép: *Curtius-corrina – chromolithographia* (Magyar Könyvszemle, 1890.)
12. kép: *Ősnyomatvány possessor-bejegyzésének hasonmása* (Magyar Könyvszemle, 1894.)
13. kép: *Ősnyomatvány possessor-bejegyzésének hasonmása* (Magyar Könyvszemle, 1894.)
14. kép: *XV. századi rézmetszet cinkográfiai hasonmása* (Magyar Könyvszemle, 1892–1893.)
15. kép: *Az Egyetemi Könyvtár XV. századi tészta- és serényomatai*
16. kép: Virágkeretek mestere (?), *Jézus születése* (XV. századi rézmetszet az Egyetemi Könyvtárban)

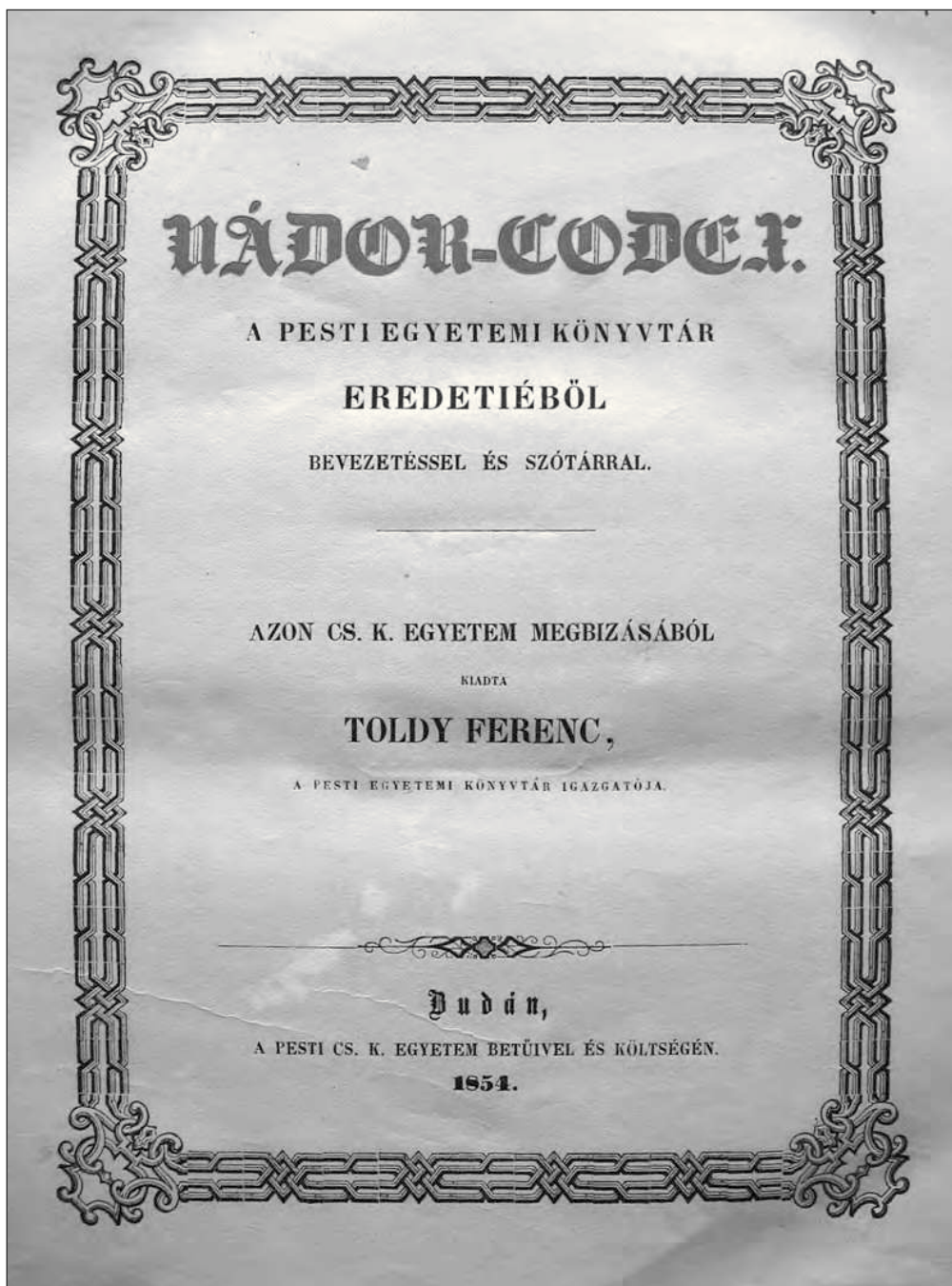
2. kép: Johann Blaschke, *Michael Denis arcképe* (Österreichischer Taschenkalender für das Jahr 1803)

3. kép: Hasonmás a Bécsi (Révai-) Kódekből (Virág Benedek: *Magyar Prosodia...* Pest, 1820.)

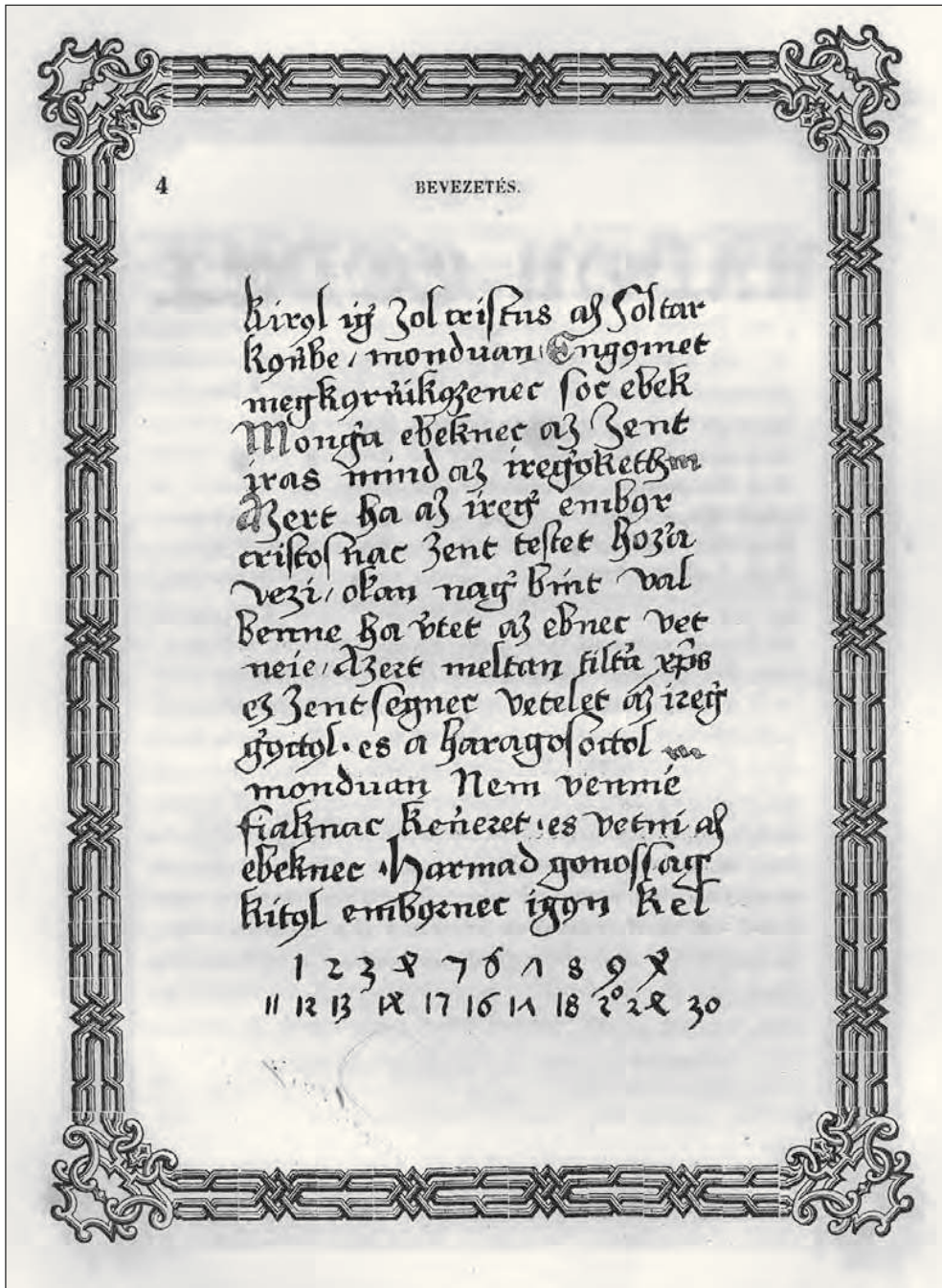

4. kép: Hasonmás a Winkler-kódexből (Tudományos Gyűjtemény, 1835. VI. kötet)

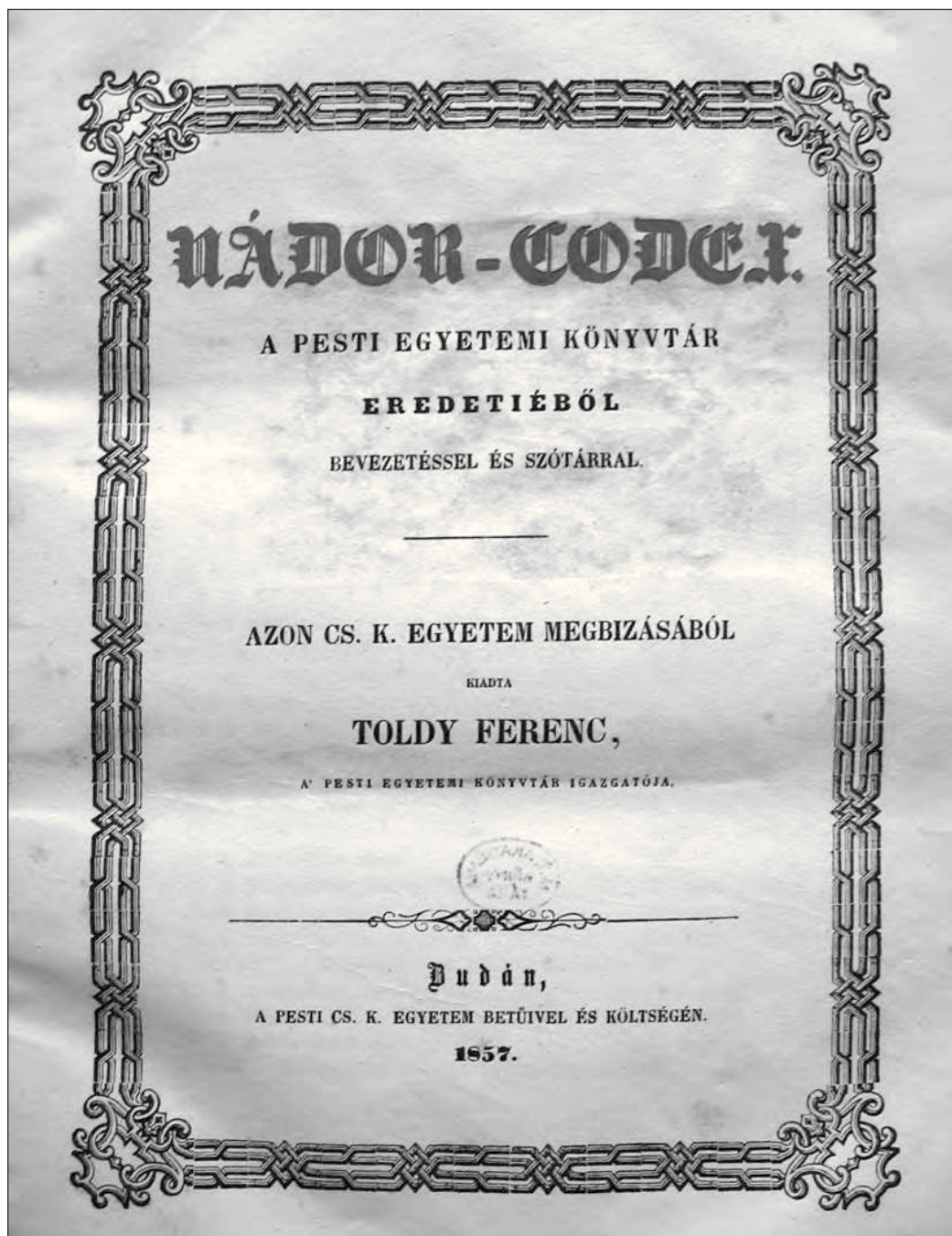

7. kép: *Nádor-codex*, ed. Toldy Ferenc, Budán, 1854. – címlap

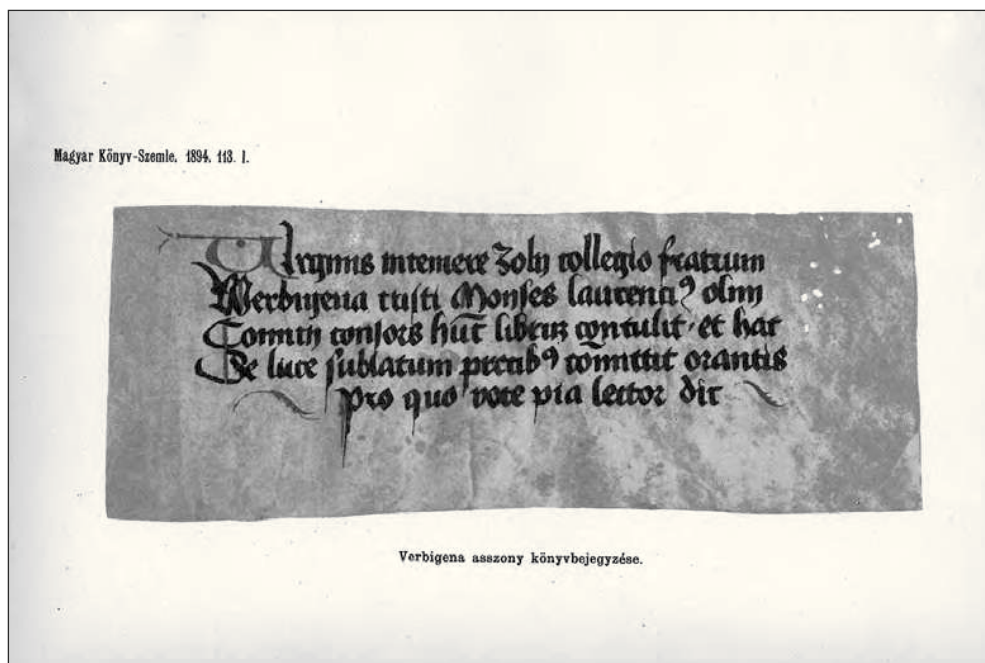
8. kép: Hasonmás a Nádor-kódexből (Nádor-codex, ed. Toldy Ferenc, Budán, 1854, 1857.)

9. kép: *Nádor-codex*, ed. Toldy Ferenc, Budán, 1857. – címlap

10. kép: Enrico Verzaschi, *Mátyás király Breviariuma* (Rómer Flóris, *Díszlapok a római könyvtárakban őrzött négy Corvin-kódexből*, Pest, 1871.)

12. kép: *Ősnyomtatvány possessor-bejegyzésének hasonmása* (Magyar Könyvszemle, 1894.)

Magyar Könyv-Szemle. 1894. 112. l.

Iste liber noster Demna pater Nicolai
 de lura super totū corpus Bible
 cū textu i additaomb^o in tres partes
 diuisus est emptus in Cracouia p
 me Swanthoslaū apud Petrusfalo
 mō consule p̄fate ciuitatis morā
 tem silenciū vbiqz locorū ac oīpe
 tenentē pro duodecā florens vngā
 ritālibus uel atia Iherua q̄ta in
 vigilia puificacōis v̄gine em̄e
 marie Sub anno dñice incarnati
 ome Millesioquadringentesiooctu
 agesimosesto Hic liber meā p̄ t̄is
 migracōm sū paulisper ante p̄re
 p̄e dñi dex^o frib^o religiois Carthusi
 ensiū in sp̄s sicū meā sac̄o d̄ctis
 a Crac^o per 12 miliaua vel alibi ubi
 fuenit degenera librorū pro laude
 dei ac sue matris i legēcū valitate
 anno dñi 1881 cū alio sibi dāt v̄lūch s̄cā fronte
 h̄ec manu p̄a testis supra scripta Swanthoslaū p̄ca in octa
 va p̄tore ap̄p̄os p̄ctū h̄uāli

Swanthoslaus karthauzi szerzetes könyvbejegyzése.

13. kép: Ősnyomtatvány possessor-bejegyzésének hasonmása (Magyar Könyvszemle, 1894.)

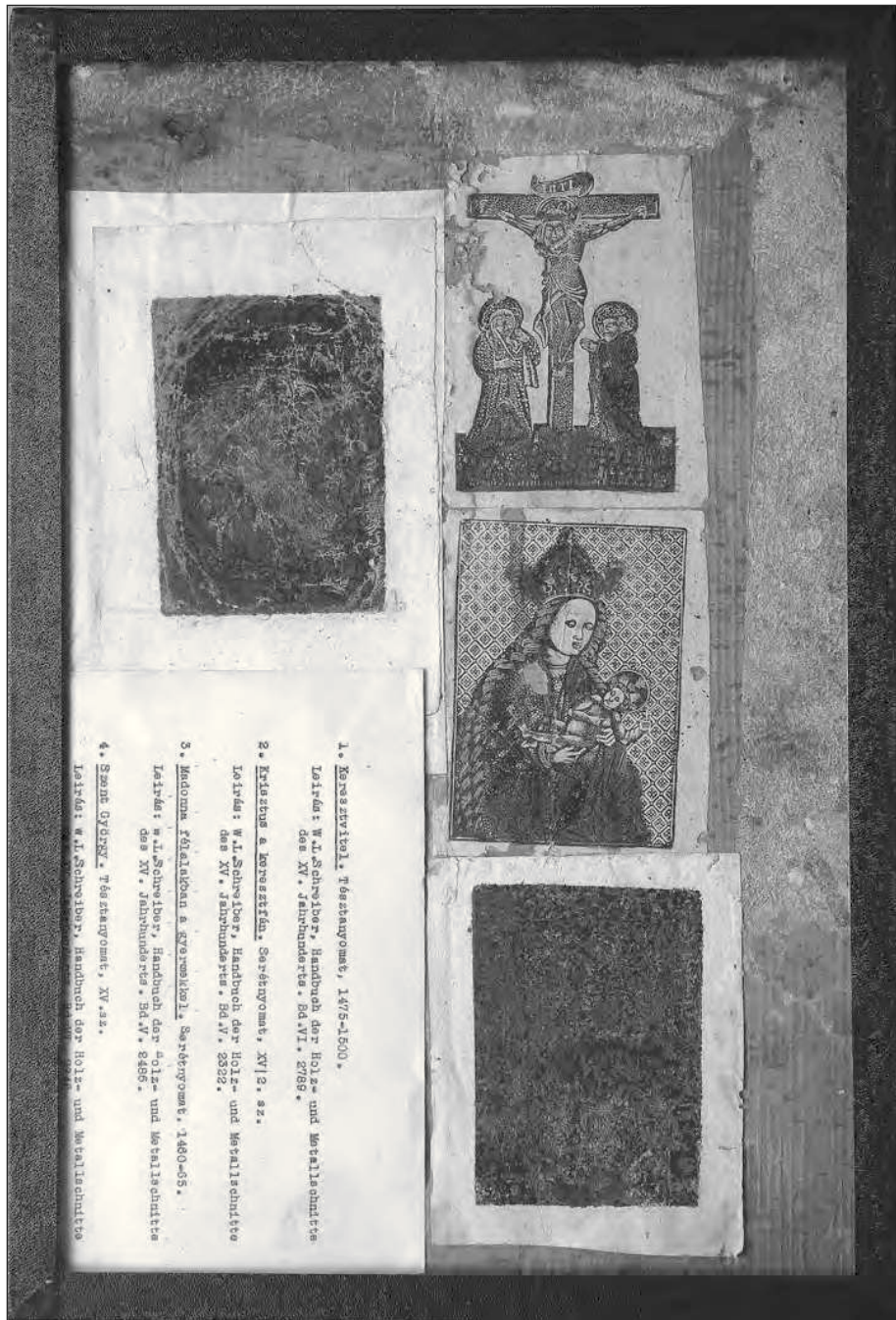

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁR METSZET- ÉS KÖNYVITKASÁGAINAK XIX. SZÁZADI HASONMÁSAI

14. kép: XV. századi rézmetszet cinkográfiai hasonmása (Magyar Könyvszemle, 1892–1893.)

15. kép: Az Egyetemi Könyvtár XV. századi tészta- és serétnyomatai

16. kép: Virágkeretek mestere (?), *Jézus születése* (XV. századi rézmetszet az Egyetemi Könyvtárban)

**Facsimiles of the Engraving and Book Rarities
at the University Library from the XIXth century
Summary**

The facsimiles of domestic manuscript and book rarities were initiated in the first decades of the XIXth century. Copper engraving facsimiles of pages from the *Winkler*, *Nádor*, and *Weszprémi codices* can be found in a glottogonic series by the Tudományos Gyűjtemény (Scientific Collection) in 1835. The codex copies ordered by the Academy became examples for later facsimile pages especially for the series *Régi magyar nyelvemlékek* (Ancient Hungarian Language Relics) started in 1838. The text and one facsimile page from the *Nádor-codex* were published separately by Ferenc Toldy in 1854 and 1857.

There is only one facsimile page in the 15 volumes of the series *Nyelvemléktár* (Collection of Ancient Hungarian Language Relics) published between 1874 and 1908 despite the fact that albertypes as book illustrations were beginning to spread at the time. Another work *Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig* (Hungarian Language Relics until the Age of Printing) by Gyula Zolnai published in 1894 already applied the new technical possibilities; he had color stone imprints, so-called chromolithographs made at József Ullmann's workshop besides the usual albertypes.

In the last decades of the XIXth century photography also played an important role in making facsimiles of book rarities related to Hungary, principally the Corvin codices in foreign libraries. In 1871 Flóris Rómer proposed the creation of a gorgeous representative album, which later contained 16 photographic copies of four codices kept in libraries in Rome. Though Antal Weinwurm took 470 pictures at the Budapest Book Exhibition of 1882, the catalogs of the exhibition only contained a few illustrations, which cannot really be considered true facsimiles; they are rather book decorations.

The Magyar Könyvszemle (Hungarian Book Review) relatively often used photo-mechanical multiplication methods from 1876. In 1892/93 the periodical published the facsimile of a unique copper engraving from the XVth century depicting Nativity from the collection of the University Library, and other beautiful pages were also printed in facsimile in this periodical. In 1894 the possessors' entries of two incunabula of the University Library were published in facsimiles. Because the original entries have been lost, the provenience of the two incunabula can be reconstructed by using the facsimiles.